

РЕЦЕНЗІЇ

У ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКО-СЛОВАЦЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ВЗАЄМИН*

Під такою назвою доцентка Ужгородського національного університету Тетяна Ліхтей видала прецікаву монографію “Слов’янська планида”¹ (Ужгород, Поліграфцентр “Ліра”, 2010, 304 с.), в якій іде мова про словацьку поезію XIX–XX століть у дискурсі українсько-словацьких літературних взаємин. Авторка не один рік працює над цією проблематикою і зараз у ній узагальнила результати своїх досліджень та спостережень. Монографія складається із вступу, двох розділів: “Рецепція словацької поезії на українських теренах” та “Словацькі поети українською: тексти і контексти” (де окремо наведено літпортрети Сама Халупки, Андрея Сладковича, Янка Краля, Яна Ботта, Павла Осага Гвездослава, Івана Краска, Яна Смерка, Павла Горова, Мирослава Валека, Мілана Руфуса), висновків, списку використаних джерел та літератури і додатків (Словацька поезія на українську тематику, Бібліографія книжкових видань українських перекладів словацької поезії). Зразу треба сказати, що це після робіт Михайла Мольнара на цю тему найсолідніше дослідження словацько-українських літературних, зокрема поетичних, взаємин, які з’явилися чи вже в Україні або в Словаччині.

Авторка, даючи спочатку огляд наукових праць і розвідок, написаних у різний час в Україні (В. Шевчук, Є. Кирилюк, В. Моторний, Г. Сиваченко тощо) та Словаччині (І. Галайда, В. Юричкова, І. Яцканин) на цю тему, розпочинає розповідь про свої дослідження в галузі українсько-словацьких літературних контактів від перших перекладів словацьких пісень, виконаних І. Срезневським 1832 року, та першого перекладу сонету Яна Коллара із “Доньки Слави”, виконаного А. Метлинським (1839), аж до перекладів із сучасної словацької поезії. Приходить до висновку, що “Доньку Слави” та інші вірші Я. Коллара перекладали на українську ще Б. Дідицький, І. Вагилевич, П. Грабовський, І. Франко, Г. Кочур, Д. Павличко, Р. Лубківський. Вона не лише наводить переклади, але й їх аналізує та оцінює.

Правильно авторка твердить, що “знаковим для словацько-українських взаємин у галузі поетичного перекладу став 1883 рік”, бо тоді вийшов вперше твір словацького автора українською літературною мовою, а саме вірш Сама Халупки “Козак” під назвою “Козацька пісня” у перекладі І. Франка. Пише, як час від часу з’являлися в пресі України і Закарпаття скромні оглядові статті про словацьку літературу (“Зоря Галицька”, 1854), “Листок” (Ужгород, 1892), Львівський науковий вісник (1898), київська газета “Рада” (1908). В цих статтях згаду-

валися такі поети, як Я. Коллар, Я. Голлий, Л. Штур, Я. Ботто, С. Халупка, А. Сладкович, Св. Гурбан-Ваянський і П. О. Гвездослав. Час від часу вийшли в перекладах і поезії Л. Штура, Я. Голлого, Я. Краля, С. Томашіка, С. Гурбана-Ваянського. Як доводить бібліографія, було того на той час мало, хоч словацька поезія періоду відродження мало що сказати й українським читачам. Приємно було читати, що до перекладу словацької поезії на русько-українську вдавалися в минулих століттях й наші поети, як О. Павлович, О. Духнович та інші.

Не кращою щодо знайомства українських читачів зі словацькою літературою, як свідчать дослідження Т. Ліхтей, була ситуація й у міжвоєнний період. Вона знайшла всього кілька оглядових статей, надрукованих в журналах “Гарт” (1927), “Плуг” (1929), “Червоний шлях” (1930) та ін. У Словаччині теж в цьому плані не була ситуація кращою.

Новий етап у словацько-українських літературних взаєминах настав після 1945 року, але і так, на наш погляд, не були належно використані в обох національних літературах сприятливі суспільно-літературні умови. Наперекір сказаному, Т. Ліхтей пише, що у 1962 році “з’явилося близько сотні” українських перекладів із словацької поезії. Серед них твори П. Горова, А. Плавки, Я. Костри, В. Мігаліка, М. Лайчака, М. Ферка, М. Валека, М. Ковача, Л. Новомеського, М. Руфуса, Я. Єсенського, І. Краска, М. Галямової, Я. Смерка та ін. Це було й тому, що в Україні вирости перекладачі із словацької мови: М. Рильський, В. Мисик, Л. Первомайський, Г. Кочур, М. Бажан, Д. Паламарчук, В. Лучук, Д. Павличко, Р. Лубківський, П. Скунець та ін. До них долучилися й українські перекладачі Словаччини І. Мацинський, С. Макара, Л. Мольнар, М. Дробняк, В. Конопелець, І. Галайда, М. Немет, М. Бобак та ін.

Правильно твердить авторка монографії, що першим книжковим виданням словацької поезії в Україні була поема “Криваві сонети” П. О. Гвездослава (1961), яку переклав А. Патрус-Карпатський. За ними вийшли книжки “Антологія словацької поезії” (1964), збірки “Веселка Татр” (1982), “Відкритий дім” (1982), “Слов’янська ліра” (1983), поема “Криваві сонети” (1986), “Антологія словацької поезії XX ст.” (1997), збірки Й. Лайкерта “Вечоріння” (2002), “Недовговічність” (2006), Д. Гев’єра “Серед спокуси” (2003), К. Хмела “365 пар року” (2006), антологія “Із кузні часу” (2007) тощо. В Пряшеві вийшло вибране з поезії Л. Новомеського “Простим оком невидиме” (1975) та “Відчинені вікна” (1982), “Слово” (1981) М. Валека в перекладі Л. Мольнар, “Вибрані твори” М. Руфуса (1991), вибране І. Краска “Чорна свічка” (1995), вибране Я. Смерка “Із золоті фантазії” (1996), антологія “Я тебе дуже любив...” (2003) в

*Ліхтей Т. Слов’янська планида: словацька поезія XIX–XX століть у дискурсі українсько-словацьких літературних взаємин: монографія / Тетяна Ліхтей. – Ужгород: Поліграфцентр “Ліра”, 2010. – 304 с.

перекладах В. Конопельця. В Банській Бистриці вийшли твори словацьких поетів І. Галла, Я. Резніка, Р. Маховіча, М. Ковача, Л. Зрубця, Я. Смерка, А. Плавки, Я. Костри, Л. Новомеського, М. Валека, М. Руфуса та дальших, всього понад 20 авторів у перекладах С. Макари.

Для мене особисто далеко ціннішим є другий розділ монографії, в якому авторка розглядає художній рівень окремих українських перекладів, виконаних в Україні чи в Словаччині, рік за роком наводить, як перекладалися та виходили друком твори після 1945 року в Україні і в Пряшеві, хто з перекладачів найкраще переосмислив і переклав чи перетлумачив оригінал на українську мову. Робота не легка. Авторка як теоретик і практик в галузі художнього перекладу, та й ще сама поетка, добре відчуває поезію і тим краще осмислює і обгрунтовує художній рівень окремих перекладів. Вона збирала, вивчила факти, відгуки, які знайшла в Україні чи в Словаччині, як ніхто дотепер, хоч чомусь оминула деякі праці Я. Юрча, М. Романа тощо.

Т. Ліхтей в літературних портретах довела, що вона добре орієнтується в словацькій науковій літературі. Виявилось це у стислих і вдалих портретах окремих словацьких авторів. Вони дають українську читачу добру уяву про їх місце в історії словацької літератури та їх новаторство.

Добре зробила Т.Ліхтей, що свій аналіз українських перекладів розпочала саме з творів Сама Халупки, бо саме з перекладу його вірша “Козак” у перекладі І. Франка розпочинається перекладання словацької поезії на українську мову. Той вірш переклали українською мовою, крім І. Франка, ще й М. Рильський та І. Мацинський. Зіставним і порівняльним методом авторка прийшла до висновку, що “більш досконалий” є переклад І. Франка, “дещо книжний”, але “точніший”, є переклад І. Мацинського, хоч в ньому “часто страждає художність, поетичність, ритмомелодика вірша-пісні” (с. 75). Мацинського переклад вірша “Души його!” (Môj ho!) на думку Т. Ліхтей “загалом вдалий, якісний, за винятком деяких семантично-стилістичних невідповідностей оригіналу” (с. 79). Це саме стосується й поеми “Турчин Понічан”. Узагальнює, що “найкращі переклади належать перу ... уродженців України, ... бо “бліскуче володіють українською мовою” (с. 85).

Розмову про переклади творів А. Сладковича на українську авторка розпочинає дискусією, чи “Марину” переклав на русько-українську О. Духнович або О. Павлович. Погоджується з думкою Й. Шелепця, що це був О. Павлович (с. 92). Той твір переклали ще С. Голованівський, І. Мацинський і М. Зенкевич. Зіставним методом і за допомогою спостережень і дослідників із Словаччини Ю. Кундрата, П. Мурашка, Й. Шелепця, Ф. Штрауса та ін. приходять до висновку, що переклад уривків з “Марини” “здійснено С. Голованівським на високому фаховому й мистецькому рівнях” (с. 99). У Мацинського перекладі знаходить чимало “словакізмів, русизмів ... анахронізмів” (с. 103) і закидає йому “незнання української перекладацької традиції”. Але і так, на її думку, його “переклади заслуго-

вують високої оцінки. Вони виконані якісно, сумлінно зі знанням справи” (с. 106), хоч деякі образи не вписуються в романтичну літературу. Цей закид стосується й інших перекладів словацьких романтиків, виконаних І. Мацинським.

Творчість Янка Краля представив українському читачеві вперше А. Кралицький 1869 року в ужгородському часописі “Світ”, але перекладати його твори почали аж в 60–70 роках минулого століття М. Рильський, А. Малишко, М. Пригара, в Словаччині – І. Мацинський та І. Галайда. Авторка монографії прийшла до висновку, що найкраще вдалося перекласти балади Янка Краля А. Малишкові (с. 117), а в перекладах Мацинського знаходиться чимало словакізмів і явищ міжмовної інтерференції тощо.

Твори Я. Ботта перекладали І. Вирган, Г. Кочур, Р. Лубківський, М. Рябчук, Д. Паламарчук, Л. Первомайський, з наших – І. Мацинський. Такий інтерес викликав Я. Ботто й тим, що написав поезію “Ohlas ukrajinskej dumky” (“Відгомін української думки”), яку, на думку Т. Ліхтей, перекладачі Вирган, Лубківський і Мацинський вдало “відтворили, передали дух і колорит періоду козаччини, що змальовані Я. Боттом” (с. 126). Вона також порівняла два переклади поеми “Смерть Яношика”, виконані Г. Кочуром та І. Мацинським. На її думку – це “два чудові, кожен по-своєму оригінальний і самобутній, переклади” (с. 128).

Хоч про П. О. Гвездослава тепло писали уже І. Франко та В. Доманицький (1909), перекладати його твори почали в Україні аж у другій пол. ХХ ст. М. Бажан, Г. Кочур, Р. Лубківський, В. Лучук, А. Малишко, О. Новицький, Д. Павличко, А. Патрус-Карпатський, М. Рильський, Б. Тен, І. Цитович. Авторка добре зробила, що належну увагу звернула на переклади “Кривавих сонетів”, бо адекватно художньо перекласти цю поему не кожному під силу. Саме й тому українські переклади викликали незвично багато відгуків (А. Болек, Г. Кочур, В. Конопелець, Ю. Кундрат, В. Ладижець, Ф. Лазорик, Т. Ліхтей, М. Роман та ін.). Авторка прийшла до висновку, що всі перекладачі “дух оригіналу вловили”, але в перекладі А. Патруса-Карпатського порушена, між іншим, й “архітектоніка оригіналу”. “Високоякісними, мистецьки довершеними” перекладами справедливо вважає переклади, виконані М. Рильським та Д. Павличком (с. 151).

Подаючи портрет Івана Краска, авторка навела ряд цікавих фактів із творчості цього словацького поета і простежила співзвучність його поезії з творцями української поезії (І. Франко, П. Тичина, М. Рильський, О. Олесь, Б.-І. Антонич, Зореслав, Ю. Боршош-Кум’ятський тощо). Поезію І. Краска на українську перекладали М. Рильський, Д. Павличко, Г. Коноваленко, І. Вирган, з наших – Й. Шелепець (йому належить першість у знайомленні українського читача), І. Мацинський і В. Конопелець. Лише один вірш “Тополи” переклало 5 перекладачів, але найповніше вийшли його твори у вибраному “Чорна свічка” (1995), яке здійснив В. Конопелець.

Знайомлячи українського читача з творчістю Яна Смерка і з перекладами його творів на українську, авторка наводить факт, як він у своєму журналі "Елан" надрукував 1934 року розвідку про українську літературу від С. Маланюка. Твори Смерка почали перекладати на українську аж після 1953 року В. Швець, М. Доленго, Ю. Качій, В. Лучук, В. Житник, Д. Павличко, І. Мацинський, С. Макара, Л. Мольнар, В. Конопелець. Найповніше представили його поезію В. Конопелець у вибраному "Із золотої фантазії" (1996) та С. Макара в збірці "Квіти з вази Яна Смерка, Андрея Плавки, Яна Костри" (2006).

За даними Т. Ліхтей, найбільше поезій перекладено на українську від Павла Горова. Вона нарахувала понад 60 віршів, але гадаємо, що це не остаточне число. Перекладали його твори Б. Чалий, А. Копинець, Є. Дроб'язко, І. Гончаренко, Ю. Петренко, Д. Павличко, П. Скунець, Р. Лубківський, І. Галайда, І. Мацинський, С. Макара, Л. Мольнар, В. Конопелець та інші, і кожен по-своєму приступав до його поезії. Як на мене, П. Гороз заслуговує, щоб в Україні вийшла окрема збірка його поезій.

Твори М. Валека перекладало на українську 18 перекладачів, але і так не вийшла самостійна збірка. Першим, хто взявся за переклад його творів, був С. Макара 1962 року. Цікаво, що на заслання перекладав його вірші В. Стус. Окремою книжкою вийшла лише поема "Слово" у перекладі Л. Мольнар. До речі, М. Валек перекладав на словацьку твори В. Сосюри, М. Бажана, Т. Масенка, П. Воронька, Р. Братуня та ін.

Вперше з творами Мілана Руфуса познайомив українського читача Т. Масенко 1958 року в ж. "Дніпро". Потім уже перекладали його твори Г. Кочур, І. Світличний, Д. Паламарчук, Д. Павличко, з наших – С. Макара, Л. Мольнар, М. Немец, В. Конопелець та ін. Останній видав "Вибрані твори" (1991).

На думку дослідниці, найбільше зробили для того, щоб український читач знав поезію М. Руфуса, В. Конопелець та Д. Павличко. Високо оцінює дослідниця й переклади, виконані Д. Павличком (с. 233).

Робота Т. Ліхтей цікава й тим, що аналізує творчі змагання окремих перекладачів з оригіналом, знаходить вдалі і менш вдалі переклади. Наводить оригінал і зразки різних перекладів і так порівнює, аналізує та оцінює. Той метод дає змогу й читачеві порівняти, чи справді її висновки відповідають наведеному. Майже у всіх випадках вище оцінює переклади уродженців України, ніж Пряшівщини, що й зрозуміло, бо вони кращі знавці української мови, ніж пряшівські українці. Але ті, знов, краще і глибше знають реальні, дух, мислення, національний колорит та нюанси словацької поетичної мови, що й намагалися передати. Роботу оцінюю позитивно, було б добре, якби вийшла словацькою мовою. Радо констатуємо, що Т. Ліхтей часто посилювалась і на роботи пряшівських українців (Л. Бабота, І. Галайда, М. Бобак, Я. Джоганик, Б. Марець, В. Конопелець, Ю. Кундрат, І. Мацинський, Л. Мольнар, М. Мольнар, М. Мушинка, Й. Шелепець, В. Юричкова, І. Яцканин та ін.). Шкода тільки, що авторка оминула для аналізу творчість знакового поета Словаччини Лаца Новомеського, що зустрічаємо не однакові написання імен і прізвищ словацьких авторів (це проблема багатьох дослідників), що уникли її увазі деякі роботи і статті, які торкаються цієї теми, що не піддано аналізу останні переклади М. Бобака, І. Галайди, С. Макари та спроби ужгородських молодих перекладачів.

*Михайло Роман,
кандидат філологічних наук, професор
м. Пряшів, Словаччина*